

Magdalena Krause-Świerczyńska^a

orcid.org/0000-0003-0360-1461

Rewaloryzacja budynku Starej Pijalni w Goczałkowicach-Zdroju

Restoration of the Old Pump Room in Goczałkowice-Zdrój

Słowa kluczowe: rewaloryzacja, obiekt zabytkowy, więźba dachowa, konstrukcja drewniana szachulcowa

Keywords: restoration, historical building, roof truss, half-timbered structure

Wstęp – historia osady Goczałkowice

Goczałkowice-Zdrój to niewielka miejscowość uzdrowiskowa położona w województwie śląskim, w powiecie pszczyńskim, której historia związana była z historią Górnego Śląska oraz ziemią pszczyńską. Dzieje samej miejscowości sięgają czasów piastowskich, jednak za najbardziej prawdopodobną datę powstania uznano przełom XIII i XIV wieku. „Od początków istnienia osada była pod bezpośrednim władaniem Książąt Pszczyńskich” [Furczyk 2006, s. 12], a pierwsi osadnicy przybyli za pracą na niezamieszkałe tereny w dolinie rzeki Wisły ze Śląska, Moraw i Małopolski. Wiek XVII to czasy wojny trzydziestoletniej, gdzie decydowały się losy ziemi pszczyńskiej oraz monarchii habsburskiej. W połowie XVIII wieku Górny Śląsk wraz z ziemią pszczyńską stał się terenem zmagania wojennych pomiędzy habsburską Austrią a Prusami Hohenzollernów, w wyniku których Prusy zajęły niemal cały Górny Śląsk. Wówczas przez Goczałkowice wzdłuż rzeki Wisły przebiegała nowo utworzona granica państwowa pomiędzy Prusami a Austrią. Tereny ziemi pszczyńskiej, mimo przejścia przez Prusy, pozostawały pod władaniem lokalnych książąt, jednak z uwzględnieniem prawa pruskiego. Nastąpiła germanizacja przyłączonych terenów, której wpływy widoczne były szczególnie w prawie, administracji, kulturze oraz w architekturze.

W tym też czasie w ramach kolonizacji fryderycjańskiej i germanizacji nowych terenów „wyodrębniona została w samodzielną jednostkę administracyjną osada istniejąca przy folwarku, którą nazwano Goczałkowice

Introduction – history of the Goczałkowice settlement

Goczałkowice-Zdrój is a small spa village in the Silesian Voivodeship, in the administrative district of Pszczyna. Its history appertains to that of Upper Silesia and the lands of Pszczyna. The village itself dates back to Piast dynasty times, but the most probable date of its foundation is thought to be around the turn of the fourteenth century. “From the very start of its existence, the settlement fell under the direct rule of the Dukes of Pszczyna” [Furczyk 2006, p. 12], and the first settlers from Silesia, Moravia and Lesser Poland came to these hitherto uninhabited lands in the Vistula River valley in search of work. The seventeenth century saw the outbreak of the Thirty Years’ War during which time the fate of the Pszczyna lands and also that of the Habsburg monarchy were determined. In the mid-eighteenth century, Upper Silesia, together with the Pszczyna region, was to form a battlefield between Habsburg Austria and Hohenzollern Prussia, as a consequence of which Prussia occupied almost all of Upper Silesia. It was at that time that the newly created state border between Prussia and Austria was established, running through Goczałkowice along the Vistula River. The Pszczyna lands, despite being taken over by Prussia, remained under the rule of local princes, but were subject to Prussian laws. Germanization of the annexed areas took place, and this was particularly evident in matters of law, administration, culture and architecture.

^a dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej

^a Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Silesian University of Technology

Cytowanie / Citation: Krause-Świerczyńska M., Restoration of the Old Pump Room in Goczałkowice-Zdrój. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2023, 76:115–128

Otrzymano / Received: 17.03.2023 • **Zaakceptowano / Accepted:** 17.07.2023

doi: 10.48234/WK76PUMP

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Dolne, a także starsza i większa osada [...] – Goczałkowice Górne” [Furczyk 2006, s. 12]. Dolne i Górne Goczałkowice do końca XVIII wieku należały do niewielkich osad, które za sprawą Hochbergów z Pszczyny w wieku XIX i XX znacznie się rozwinęły i rozbudowały.

Historia powstania uzdrowiska

Historia samego uzdrowiska rozpoczęła się na terenach Goczałkowic Dolnych i sięgała roku 1856 w czasach, kiedy pruski Skarb Państwa rozpoczął poszukiwania soli na terenie powiatu pszczyńskiego. „Był to jeden z etapów zakrojonej na wielką skalę penetracji geologicznej kotliny raciborsko-oświęcimskiej, rozpoczętej przez rząd pruski [...]. W dziesięcioleciu 1854–1864 dokonano szeregu odwiertów geologicznych w okolicy Raciborza, Wodzisławia, Jastrzębia, Strumienia, Żor i Pszczyny, czego rezultatem było odkrycie źródeł solankowych w Jastrzębiu, Zabłociu, Goczałkowicach” [Korzeniowska 1992, s. 36].

W tych ostatnich, na głębokości 616 m, natrafiono na 4-procentową solankę, której stężenie nie gwarantowało wydobywania soli o porównywalnych parametrach jak w Wieliczce, dlatego w 1860 roku decyzją rządu zdecydowano odsprzedać odwiert wraz z terenem i okolicznymi budynkami czterem inwestorom. Zawiązano spółkę z zamiarem utworzenia uzdrowiska. Pierwsi akcjonariusze i właściciele to: lekarz pszczyński, chirurg i położnik, później lekarz uzdrowiskowy dr Adolph Bäbel, mistrz murarski Wilhelm Czech, kupiec i bankier Joseph Lustig oraz kupiec Heinrich Schiller. Nowi właściciele zlecieli analizę chemiczną wód dr. Szwarcowi z Wrocławia. Badanie potwierdziło obecność m.in. jodu i bromu, stawiając wody goczałkowickie na równi z ówczesnymi sławnymi źródłami w Krankenheil, Kreutznach, w austriackim Hall i bawarskim Adelheids-Quelle. Dzięki ich finansowemu wkładowi praktycznie natychmiast i z wielkim rozmachem zagospodarowano odkryte przypadkowo źródło solanki, nazwane później Maria. W latach 1860–1862 wybudowano pierwsze niezbędne obiekty, m.in. tzw. Stary Dom Zdrojowy, Stare Łazienki, Pijalnię oraz hotel Kaiserhof. Pierwszy sezon kuracyjny rozpoczęto w maju 1862 roku. Przyjęto wówczas 262 kuracjuszy pragnących leczyć swe reumatyczne dolegliwości. Ze względu na zwiększającą się liczbę gości, nawet do kilku tysięcy, rozwinęto infrastrukturę uzdrowiska, rozbudowano założenia oraz je unowocześniono. Wybudowano wówczas piękne budynki, m.in.: Kurthotel – obecnie pawilon Wrzos, Sanatorium Spółki Brackiej – obecnie tzw. Górnik, gdzie mieści się Gminny Ośrodek Kultury, duży, nowoczesny budynek kąpielowy Nowe Łazienki, hotel Prezydent, zwany również Cesarskim, Sanatorium dr. Laskera, zwane willą Maria, Dom Emerytów Wojskowych Kriege’heim, obecnie budynek Krokus. Istotny wpływ miały również rozwój kolejnictwa na Górnym Śląsku i wybudowanie przebiegającej przez Goczałkowice linii kolejowej.

It was then that, as part of Friedrichian colonization and Germanization of the new areas, “next to the farm the village of Goczałkowice Dolne, as well as the older and larger village [...]—Goczałkowice Górne, were detached and formed into an independent administrative unit” [Furczyk 2006, p. 12]. Dolne Goczałkowice and Górne Goczałkowice were small villages up to the end of the eighteenth century but thanks to the Hochberg family in Pszczyna these were to develop and expand significantly in the nineteenth and twentieth centuries.

The creation of the health resort

The history of the health resort itself begins in Goczałkowice Dolne and dates back to 1856 when the Prussian State Treasury began searching for salt in the Pszczyna district. “It was one of the phases of large-scale geological mining of the Racibórz-Oświęcim Basin, initiated by the Prussian government [...]. Over a ten-year period between 1854 and 1864 a number of geological drillings were completed in the area around Racibórz, Wodzisław, Jastrzębie, Strumień, Żory and Pszczyna, resulting in the discovery of saltwater springs in Jastrzębie, Zabłocie and Goczałkowice” [Korzeniowska 1992, p. 36].

In the last of these 4%, brine was found at a depth of 616 m, the concentration of which did not guarantee salt extraction amounts comparable to those at Wieliczka. As a consequence, the government decided to sell the borehole in 1860, along with the lands and surrounding buildings, to four investors. A company was formed with a view to establishing a health resort. The first shareholders and owners were Doctor Adolph Bäbel—a doctor, surgeon and obstetrician from Pszczyna—who would later go on to become a spa doctor; master bricklayer Wilhelm Czech; merchant and banker Joseph Lustig; and merchant Heinrich Schiller. The new owners commissioned Doctor Szwarz from Wrocław to perform a chemical analysis of the water. The study confirmed the presence of iodine and bromine and other chemical elements, putting the Goczałkowice waters on a par with the then famed springs in Krankenheil and Kreutznach in Austrian Hall and Adelheids-Quelle in Bavaria. As a result of this financial investment, the unexpectedly discovered saltwater source, later named Maria, was exploited and developed almost immediately and on a grand scale. The first essential facilities were constructed between 1860 and 1862. These included the *Stary Dom Zdrojowy* (Old Spa House), *Stare Łazienki* (Old Baths), *Pijalnia* (Pump Room) and the Kaiserhof hotel. The first treatment season began in May 1862. The number of patients admitted seeking to treat their rheumatic ailments was 262. Owing to the increasing number of guests—up to several thousand—the spa’s infrastructure was developed, and its facilities were expanded and modernized. Fine, aesthetically pleasing buildings were built at this time. These included the *Kurthotel*—currently the *Wrzos* (Heather) Pavilion; the Bracka Corporation Sanatorium—currently known as

Intensywny rozwój założenia dało się zauważyć do czasu I wojny światowej, po której zaobserwowano powolny upadek uzdrowiska. Ponowną atrakcyjność kurortu przywrócono w okresie międzywojennym po przejęciu terenu przez bankiera z Bielska Alfreda Hercholda i handlowca z Tarnowa Hermana Fluhr, wówczas zmodernizowano uzdrowisko. Niestety w okresie II wojny światowej, kiedy w lutym 1945 roku Goczałkowice stały się pierwszą linią frontu, uszkodzono i zdewastowano m.in. zabudowę uzdrowiska. Lata powojenne to czas starań nowej dyrekcji o odbudowę ośrodka. W roku 1953 uzdrowisko zostało przejęte przez PWRN w Katowicach. Od roku 1954 wznowiono działalność leczniczą.

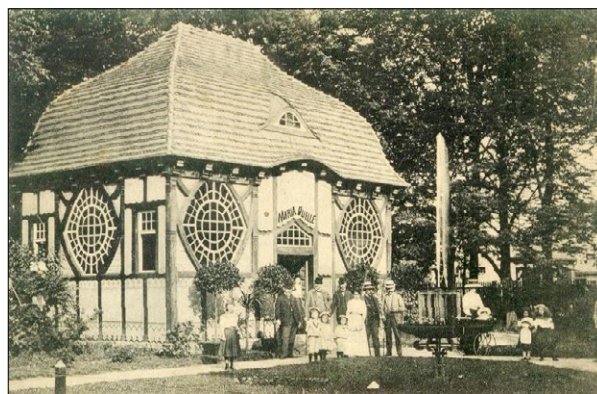
W niniejszym artykule przedstawiono jeden z pierwszych, głównych i niezmiernie ważnych obiektów uzdrowiska – budynek wód leczniczych Stara Pijalnia, który wpisano do rejestru zabytków 7 maja 1992 roku pod numerem A/1464/92.

Budynek pijalni

Obiekty uzdrowskowe mają wybitne walory architektoniczne i urbanistyczne w skali regionu. Z dwunastu budynków uzdrowskowych wybudowanych w XIX wieku do dziś jedynie cztery zachowały dawny wygląd zewnętrzny. Jednym z nich jest wzniesiony w 1862 roku budynek Starej Pijalni, który wzbudza zainteresowanie bogatym i drobiazgowym stylem niemieckiej architektury parkowej. Ze względu na zachowanie i unikatowość na skalę nie tylko regionalną, warto przedstawić historię, stan zachowania oraz wykonaną rewaloryzację pijalni.

Istniejąca obecnie pijalnia to obiekt jednoprzestrzenny o wymiarach zewnętrznych 9,08 m × 6,27 m, który na przestrzeni lat ulegał wielokrotnym, lecz niewielkim przekształceniom oraz remontom, co widoczne jest na dostępnych starych fotografiach i pocztówkach (ryc. 1). Obiekt o konstrukcji charakterystycznej dla XIX-wiecznych budowli pruskich ma fundamenty ceglane, ściany o drewnianej konstrukcji ramowej, szachulcowej wypełnionej do poziomu 1 m elementami ceglanymi, a powyżej dekoracyjnymi deskami ułożonymi w pionie i wychodzącymi poza lico konstrukcji (ryc. 2).

Wyjątek stanowią deski zamontowane w poziomie i bezpośrednio przylegające do wielobocznych okien – są one bowiem zakotwione w murze nieco głębiej niż lico rygli. Pierwotnie całość elewacji zewnętrznych wykonana była z drewna, zdobiona perłowymi inkrustacjami i wzmocniona od wewnątrz ceramiką budowlaną. Natomiast ostatnia aranżacja, pochodząca z początku XXI wieku, zrezygnowała z deskowania w partii cokołu, tym samym ekspozując watek ceglany, utrzymując całość w kolorystyce biało-czarnej. Nad całym obiektem został wykonany drewniany strop belkowy. Budynek okrywa drewniany dach o konstrukcji płatwiowo-kleszczowej modyfikowanej, czterospadowy o połaciach wygiętych esowato, pokryty dachówką ceramiczną karpieńską ułożoną podwójnie w koronkę,

Ryc. 1. Budynek Starej Pijalni, 1862; źródło: <http://www.info-goczałkowicezdroy.pl/warto-zobaczyc/zabytki/>

Fig. 1. The Old Pump Room, 1862; source: <http://www.info-goczałkowicezdroy.pl/warto-widzyc/zabytki/>

Górnika (Miner), where the Municipal Cultural Center is located; *Nowe Łazienki* (New Baths), large, modern baths; the President hotel, also known as the Imperial Hotel; Doctor Lasker's Sanatorium known as *Willa Maria*; and Kriegerheim Military Pensioners' House, currently called *Krokus* (Crocus). The expansion of the railways in Upper Silesia and the construction of a railway line running through Goczałkowice also contributed significantly to the venture.

Intensive development of the site continued right up to the outbreak of the First World War, after which the spa slowly fell into decline. The resort's attractiveness was restored in the interwar period after the grounds were taken over by Alfred Herholz, a banker from Bielsko, and Herman Fluhr, a trader from Tarnów, and the spa was modernized. Unfortunately, in February 1945 Goczałkowice became part of the Second World War front line and the health resort infrastructure, along with other buildings, was damaged and destroyed. The postwar years saw efforts being made by new management to rebuild it. In 1953, the health resort was taken over by PWRN (Presidium of the Provincial National Council) in Katowice. In 1954, medical treatments resumed.

This article features one of the original, principal and extremely important buildings of the health resort—the *Stara Pijalnia* (Old Pump House) medicinal waters building, entered as number A/1464/92 into the Register of Monuments on 7 May 1992.

The Pump Room building

Spa facilities in our region possess outstanding architectural and urban qualities. Of the twelve spa buildings built in the nineteenth century only four retain their original external appearance. One of these is the Old Pump Room, built in 1862; it is striking because of its sumptuous and detailed German park architectural style. The Pump Room merits a submission of its history, state of preservation and restoration in view of its preservation and its uniqueness to not just this region.

Ryc. 2. Budynek Starej Pijalni, widok elewacji, 2020; fot. K. Kudyba, P. Węgrzyn

Fig. 2. The Old Pump Room, view of the front facade, 2020; photo by K. Kudyba, P. Węgrzyn

ozdobiony dwiema niewielkimi, półwałnymi lukarnami (oka bawole) zlokalizowanymi od strony wejścia oraz od strony tylnej elewacji. Ścianę frontową oraz tylną przyozdabiają po dwa duże okna o drobnym, pajęczynowym podziale. Ściany boczne zostały wyposażone w jedno duże okno oraz zlokalizowane po jego bokach dwa mniejsze o formie prostokątnej z bogatym podziałem na górze i gładką płaszczyzną na dole. Do wnętrza prowadzą dwuskrzydłowe drzwi zwieńczone w szczycie rodzajem przeszklonego tympanonu, którego małe, prostokątne szkiełka zostały ułożone w pionie. W pierwszym okresie funkcjonowania uzdrowiska nad wejściem umieszczony był napis: MARIA QUELLE.

Wnętrze budynku, z widoczną konstrukcją drewnianą, kontynuuje analogicznie kolorystykę zewnętrzną utrzymującą deskowanie w kolorze białym, a belki w czarnym. Niegdyś wewnątrz budynku mieścił się ogromny marmurowy basen osadzony na ozdobnym kamiennym postumencie, z którego można było czerpać solankę. Obecnie budynek pełni funkcję sanatoryjnej kawiarenki.

Rewaloryzacja – stan techniczny obiektu

W niniejszym artykule skupiono się na przedstawieniu stanu technicznego obiektu, występujących przekształceń oraz jego kompleksowej rewaloryzacji, obejmującej m.in. warstwę posadzki, renowację ścian szachulcowych, remont stropu i więźby dachowej, renowację

The Pump Room today is a single-space building measuring 9.08 m × 6.27 m. from the outside and has undergone multiple, but minor, transformations and renovations over the years, as can be seen in surviving old photographs and postcards (Fig. 1). The structure is typical of nineteenth-century Prussian buildings and has brick foundations, walls with a wooden frame structure, is half-timbered, is raised to a level of 1 m with brickwork and has decorative paneling above it arranged vertically and extending beyond the face of the structure (Fig. 2).

Directly adjacent to the polygonal windows, a number of boards were installed horizontally, resulting in an exception to the stylistic norm. The windows are anchored in the wall slightly deeper than the face of the transoms. The entire external facades were originally made of wood, decorated with pearl inlays and reinforced from the inside with construction ceramics. However, the last design change at the beginning of the twenty-first century dispensed with the boarding covering the plinth, thus exposing the brickwork and maintaining the black and white color scheme. A wooden beamed truss is installed across the whole of the building. The building is topped with a timber roof of a modified purlin-braced construction, hipped with four S-shaped slopes, and covered with ceramic plain tiles arranged in a double lace pattern. The roof is decorated with two modest, semi-oval dormers with eyebrow windows located to the front and rear. The front

Ryc. 3. Pomiar zawilgocenia słupa drewnianego, odczyt 35,4 proc., 2019; fot. Stekra

Fig. 3. Moisture measurement in a timber pole, reading 35.4%, 2019; photo by Stekra

stolarki okiennej i drzwiowej, przywrócenie detalu. Na podstawie badań stratygraficznych została odtworzona dawna kolorystyka wnętrza oraz zewnątrz obiektu. W ten sposób dostosowano wnętrze do jego pierwotnej funkcji, czyli pijalni wód solankowych.

Stan techniczny obiektu przedstawiono w momencie wykonywania oceny. Fundamenty i podłogę oceniono na stan ogólny dobry. Jednakże do destabilizacji części podsadzek przyczyniły się korzenie drzew otaczających budynek, którym udało się przebić do wnętrza.

Doszło do zbutwienia drewnianej konstrukcji ramowej z wypełnieniem z cegły w poziomie przyziemia oraz z desek w wyższych partiach ścian wraz z korozją biologiczną drewna, w tym uszkodzoną belką podwalinową pod jedną ze ścian. W wyniku ciągłego zalewania ściany wodami opadowymi wystąpiło zbutwienie części konstrukcji drewnianej oraz deformacja lica budynku. Podczas wykonywania badań makroskopowych we wrześniu 2019 roku miernikiem

Tanel HGR-9 do pomiaru wilgotności stwierdzono zawilgocenie konstrukcji drewnianej ścian. „Pomiar zawilgocenia słupa narożnego wskazał zawilgocenie na poziomie 35,4 procent” [Stekra 2019, s. 10] (ryc. 3).

Pozostałe pomiary, m.in. rygli, podwaliny, wskazały wyniki do 15,4 procent, co wskazuje typową wilgotność drewna. Wilgotność ta powinna wynosić 15–18 procent. „Drewno o wilgotności powyżej 24 procent nie dopuszcza się do zastosowania” [Stekra 2019, s. 10]. Pozostałe uszkodzenia ścian, takie jak wzdłużne i podłużne pęknięcia drewnianych elementów (ryc. 4) i łączeń poszczególnych belek, odspojenia i ubytki powłok malarskich, były skutkiem naturalnych procesów starzenia. „Ceglane wypełnienie ścian w strefie cokołowej znajduje się w stanie dobrym i nie wykazuje nadmiernego zawilgocenia, co zostało potwierdzone pomiarami” [Stekra 2019, s. 34] przy użyciu wilgotno-

and rear walls are graced with two large windows with fine, spider-web divisions. The side walls were provided with one large window and two smaller ones placed either side, rectangular in shape with smaller gridded panes at the top and larger panes at the bottom. The interior is accessed by double doors topped with a sort of glazed tympanum, whose small, rectangular panes are arranged vertically. When the spa was first opened the inscription MARIA QUELLE was placed above the entrance.

The interior of the building, with a visible wooden structure, continues the same external color scheme, with the paneling in white and the beams in black. There was once a huge marble pool inside the building set on a decorative stone pedestal. Saltwater could be drawn from the pool. The building currently operates as a sanatorium café.

Restoration – the state of repair of the building

This article focuses its attention on the technical condition of the building, its transformations and its comprehensive restoration. This includes the floor layers, renovation of the half-timbered walls, renovation of the ceiling and roof trusses, renovation of the window and door frames, and restoration of the ornamental detailing. The former colors of the interior and exterior of the building were recreated following stratigraphic research. The interior was thereby adapted to its original function, that of a saltwater pump room.

The state of repair of the building was presented at the time of assessment. The foundations and floor were deemed to be in overall good condition. However, the roots of trees surrounding the building that had managed to penetrate the interior contributed to the destabilization of some of the backfill.

Rot was discovered in the wooden frame structure inside the brick fill at ground level and in the paneling in the upper parts of the walls. Biological wood corrosion was also found. This included a damaged ground beam under one of the walls. As a result of continuous waterlogging of the wall by rainwater, parts of the wooden structure had rotted, distorting the face of the building. Macroscopic tests made in September 2019, using a Tanel HGR-9 meter, found moisture in the wooden structure of the walls. “Moisture readings of the corner post showed 35.4% moisture levels” [Stekra 2019, p. 10] (Fig. 3).

Other measurements, including ones taken of the beams and foundations, showed readings of up to 15.4% moisture, which is typical of wood moisture content. Moisture readings of this sort should be in the region of 15–18%. “Wood with moisture levels above 24% is not fit for purpose” [Stekra 2019, p. 10]. Other damage to the walls, such as horizontal and elongated cracks in the wooden elements (Fig. 4) and joints of individual beams, debonding and losses of paint coatings, were the result of natural aging processes. “The brick fill of the walls in the plinth

Ryc. 4. Spękanie podłużne słupa drewnianego oraz wzdłużne rygla drewnianego – widok od wewnątrz, 2019; fot. Stekra

Fig. 4. Horizontal crack in a wooden post and elongated crack in a wooden beam – inside view, 2019; photo by Stekra

ściomierza Testo 635-2 o numerze seryjnym 02356831, gdzie zawilgocenie muru wyniosło maksymalnie 5,7 procent (ryc. 5). „Stan techniczny cegieł wskazuje, iż prawdopodobnie cegły te zabudowane zostały wtórnie w czasie eksploatacji obiektu” [Stekra 2019, s. 34].

Strop drewniany zachował się w stanie średnim. Bezpośrednią przyczyną stanu zachowania było przegniecie końcówek pięciu belek stropowych w rejonie przypodporowym w okolicy uszkodzonej lukarny, gdzie poza przesunięciem się murlaty spowodowały również przemieszczenie krokwi, co w konsekwencji przyczyniło się do odkształcenia dachu i powiększenia nieszczelności. Murlata, na której oparto krokwie, wzdłuż ściany frontowej była wybończona w poziomie na zewnątrz budynku do wielkości rzędu około 15–20 cm. Wykonane obliczenia statyczne wykazały przekroczenie nośności belek stropowych obciążonych ciężarem warstw dachowych oraz reakcją z dachu. Dach budynku o konstrukcji płatwiowo krokwiowej z pełnym deskowaniem o stanie zachowania więźby dachowej określonej w ekspertyzie z roku 2019 jako „średni”, nie stwierdzając podwyższonego zawilgocenia konstrukcji [Stekra 2019, s. 22], jednak już w roku 2020 stan elementów drewnianych od strony poddasza świadczył o pojawiającym się zawilgoceniu będącym skutkiem wnikania wody opadowej z powodu licznych nieszczelności. Pokrycie dachowe z dachówki karpiówki było miejscowo popękane, z występującymi licznymi ubytkami dachówek. Powłoka ceramiczna łuszczyła się, a w dużej części pokrywały ją glony i mchy. W rejonie

area is in good condition and does not show excessive moisture, which is confirmed by the readings” [Stekra 2019, p. 34] using a Testo 635-2 moisture meter, serial number 02356831. It revealed a maximum of 5.7% wall moisture content (Figure 5). “The state of repair of the brickwork indicates that these bricks were probably relaid at some time when the building was still in use” [Stekra 2019, p. 34].

The timber ceiling was in average condition. The most immediate cause for preservation was the rotting of the ends of five ceiling beams in the support area near the damaged dormer, where, in addition to the shifting of the walls, they also caused displacement of the rafters, which in turn contributed to the distortion of the roof and further leaks. The wall on which the rafters rested along the front wall was buckled about 15–20 cm horizontally outside the building. Structural calculations revealed that the load-bearing capacity of the ceiling beams bearing the weight of the roof elements and the reaction from the roof was exceeded. The condition of the building’s roof of a purlin and rafter structure with full paneling was described in the 2019 expert’s report as “average” and there was no evidence of increased moisture in the structure [Stekra 2019, p. 22]. However, in 2020, the condition of the wooden section on the loft space side indicated the emergence of damp resulting from the ingress of rain-water because of numerous leaks. The plain tile roof overlay was cracked in places, with numerous roof tiles missing. The ceramic coating was peeling and was largely coated with algae and moss. In the area of the roof window there was heavy moisture found in the wooden elements of the window mounting and adjacent elements. The dormer sheathing made of sheet metal was corroded and the paint coatings were peeling. The window and door frames were leaking. There was debonding and loss of paint coatings, corrosion of metallic features such as the fittings and door handles. Owing to the distortion of the building’s facade the polygonal windows were deformed and these bulged significantly outwards. Moreover, over the years, the glazing of individual quarter panes had been replaced and transverse glazing bars were added to the smaller side windows. The window colors, originally single-hued, were different—green and white for the large windows and yellow and white for the smaller ones. The glazing was from different periods in time and differentiated both in the structure of the glass itself and in the patterns of individual panes.

The interior had changed following numerous transformations. The marble pool set on stone pedestals in the central part of the pump room, from which the saltwater flowed through impressive piping, has not survived. The original floor, probably stone or ceramic, has not been preserved either. The floor was covered with wooden paneling. The interior colors were matched to those of the exterior. Owing to an absence of any form of heating the building was only being used during summer.

Ryc. 5. Pomiar zawilgocenia muru ceglanego od zewnątrz, odczyt 4,9 proc., 2019; fot. Stekra

Fig. 5. Moisture measurement in a brick wall from the outside, reading 4.9%, 2019; photo by Stekra

okna dachowego wystąpiły silne zawilgocenia elementów drewnianych mocowania okna i elementów przylegających. Wykonane z blachy poszycie lukarny było skorodowane, a powłoki malarskie się łuszczyły. Stolarka okienna i drzwiowa była nieszczelna. Wystąpiły odspojenia i ubytki powłok malarskich, korozja elementów metalowych (tj. okucia, klamki). Ze względu na deformację lica budynku wieloboczne okna odkształciły się i znacznie wybrzuszyły na zewnątrz. Ponadto na przestrzeni lat zostały wymienione szklenia poszczególnych kwater oraz dodane poprzeczne szprosy w mniejszych oknach bocznych. Kolorystyka okien, pierwotnie jednobarwna, utrzymana była w wielobarwnej gamie kolorystycznej – zielono-białej w przypadku dużych okien i żółto-białej w przypadku małych. Szklenie pochodziło z różnych okresów i zostało zróżnicowane zarówno w strukturze samego szkła, jak i na wzorach poszczególnych tafli.

Wnętrze w wyniku licznych przekształceń uległo zmianie. W centralnej części pijalni nie zachował się osadzony na kamiennych postumentach marmurowy basen, z którego efektownymi przewodami przepływała solanka. Nie przetrwała również oryginalna posadzka – prawdopodobnie kamienna lub ceramiczna. Obecnie podłogę pokryły panele. Wnętrze kolorystycznie zostało dopasowane do kolorystyki zewnętrznej. Ze względu na brak systemu ogrzewania budynek był użytkowany jedynie w sezonie letnim.

Analiza stanu technicznego budynku wykazała, że nieprofesjonalne choć systematyczne prace naprawcze i remontowe wpłynęły negatywnie na używalność i estetykę całego obiektu.

Należały do nich m.in.:

- wymiana w 2018 roku zbutwiełej belki podwalinowej, której korozja doprowadziła do obłuzowania i zapadnięcia się ceglanego wypełnienia ściany frontowej po lewej stronie przy wejściu do budynku oraz wysunięcia się słupa z jej lica,
- naprawa systemu odprowadzenia wód opadowych, który w efekcie przestał należycie spełniać swoją funkcję, gdyż został częściowo zdeformowany,

Analysis of the state of repair of the building revealed that unprofessional, although systematic, repair and renovation works had impacted negatively on the operability and aesthetics of the whole building.

These works included:

- replacement in 2018 of a rotten ground beam, the corrosion of which led to the loosening and collapse of the brick fill in the front wall on the left side by the entrance to the building with the post protruding from its face,
- repair of the rainwater drainage system, which as a consequence ceased to function properly as it was partially distorted,
- repair of wooden elements damaged by the natural environment and rainwater entering the building because of leaks,
- removal of damaged features caused by the effects of aging and also biological and chemical corrosion.

Overall, the technical condition of the building was described as being average, requiring urgent replacement of damaged wooden elements, proper drainage and comprehensive protection against the impact of the environment outside.

Stratigraphy – color analysis

Before renovations began, in order to assess the state of repair and planned renovation, stratigraphic studies were carried out in 2020 to determine “individual technological and coloristic layers, identifying the original colors, forming the basis for designing color solutions and determining further work to be carried out in the building” [Kłeczek 2020a, p. 2].

A total of 55 strip and step samples were taken, 41 from the building’s facade and 14 inside on the walls and ceiling. Of these 9 samples were taken from the south-west (front) facade, as well as 9 from the north-east facade, 9 from the north-west facade and 14 from the south-east

- naprawa elementów drewnianych uszkodzonych przez działanie środowiska naturalnego oraz wody opadowej przedostającej się na skutek szczelności do budynku,
- usuwanie uszkodzeń spowodowanych tzw. efektami starzeniowymi, w tym korozji biologicznej i chemicznej.

W całości stan techniczny budynku można określić jako średni wymagający, ale wymagający pilnie wymiany uszkodzonych elementów drewnianych, wykonania prawidłowego odwodnienia oraz kompleksowego zabezpieczenia przed oddziaływaniem środowiska zewnętrznego.

Stratygrafia – analiza kolorystyczna

Przed rozpoczęciem remontu, w roku 2020 na potrzeby oceny stanu technicznego i planowanego remontu wykonano badania stratygraficzne umożliwiające określenie „poszczególnych nawarstwień technologicznych i kolorystycznych, w tym oryginalnych, które stanowiły podstawę do projektowania rozwiązań kolorystycznych oraz dalszych działań przy obiekcie” [Kłeczek 2020a, s. 2].

Wykonano 55 odkrywek pasowych i schodkowych, w tym 41 na elewacji budynku oraz 14 wewnątrz – na ścianach i suficie. Na elewacji południowozachodniej (frontowej) wykonano 9 odkrywek, a także 9 na elewacji północno-wschodniej i 9 na elewacji północno-zachodniej oraz 14 na elewacji południowo-wschodniej. Wewnątrz budynku wykonano 14 odkrywek, w tym 5 na ścianie południowo-zachodniej, 7 na ścianie północno-zachodniej oraz 2 na suficie. Ze względu na brak dostępu do lukarn oraz ściany północnej i wschodniej wewnątrz budynku nie wykonano odkrywek w tych miejscach, a wnioski dotyczące stanu zachowania oraz budowy technologicznej wyciągnięto analogicznie w oparciu o wyniki badań poszczególnych elementów pozostałych ścian oraz wcześniejszych oględziny obiektu [Kłeczek 2020b, s. 7].

W wyniku analizy odkrywek oraz materiałów archiwalnych ustalono istnienie zasadniczo siedmiu warstw chronologicznych i dziewięciu warstw technologicznych na poszczególnych ścianach elewacji. Ponadto wyszczególniono sześć warstw chronologicznych i siedem warstw technologicznych na ścianach i suficie wewnątrz budynku. Opisując poszczególne warstwy, a co za tym idzie również remonty, nie wyszczególniono drobnych, lokalnych napraw, ponieważ trudno było określić, z jakiego czasu mogą one pochodzić oraz jaki zakres obejmują. Elementy deskowania na zewnątrz budynku pomalowano najprawdopodobniej farbą olejną lub emulsyjną na kolor biały lub jasnobezowy. Z kolei deski wewnątrz pijalni utrzymano w tonacji jasnobezowej. Belki konstrukcyjne, fantazyjnie docinane przyozdobiono oliwkowo-zielonym kolorem, a zewnętrzne kanele (tylko wewnątrz budynku) wykończono dodatkowo na złoto. Z biegiem czasu aranżacje poszczególnych elementów elewacji ulegały

facade. Inside the building, 14 samples were taken, including 5 from the southwest wall, 7 from the northwest wall and 2 from the ceiling. Owing to the lack of access to the dormers and the northern and eastern walls inside the building, no samples were taken from these places, and conclusions regarding the state of preservation and technological construction were drawn analogously, based on the results of testing of individual elements of the remaining walls and previous inspections of the building [Kłeczek 2020b, p. 7].

As a result of sampling analysis and studying archival materials it was established that there were essentially seven chronological layers and nine technological layers on the individual walls of the facade. Six chronological layers and seven technological layers on the walls and ceiling inside the building were additionally identified. When identifying the individual layers, and the subsequent renovations, small, localized repairs were not specified because it was difficult to determine when and to what extent they were made. The paneled elements on the outside of the building were most likely painted with oil or emulsion paint in white or light beige. The paneling inside the pump room was painted light beige. The imaginatively shaped structural beams were decorated in olive green, and the external fluting (only inside the building) was additionally finished in gold. The design compositions of individual elements of the facade were transformed over time. Although we cannot accurately put a date to each phase, one of the oldest repaintings seems most likely to have been undertaken before 1904, combining ochre colors, which included blue and white traces. [...] A reddish color appears in trace amounts under the ochre layer beneath the roof and on the decorative entablature. The next technological layer to be isolated was a lilac-grey paint [Kłeczek 2020b, p. 33].

It should, however, be noted here that it cannot be stated with any certainty whether this is a separate chronological layer or whether it was part of a design composition with another color, described as orange paint. The building's color scheme in the 1970s was white and blue with light brown entablatures.

The color grey appears on individual elements and has been interpreted as being another chronological layer. Renovations inside the building were partially carried out at the same time as those carried out on the facade. Therefore the ochre layer also appears on the paneling and beams. We can also distinguish a lilac-grey and orange layer. However, the fifth chronological layer does not appear inside the building, and with the sixth there are some color discrepancies. The last design composition was undertaken following the colors of the exterior, keeping the paneling white and the beams black [Kłeczek 2020b, p. 34].

“The original doors and door frames were also in an olive green color. They were then repainted white and ochre, and most likely also in blue. The next composition included a lilac-grey shade, then white and

przekształceniom. Choć nie wszystkie etapy możemy wyszczególnić, to najprawdopodobniej jednego z najstarszych przemalowań dokonano jeszcze przed rokiem 1904, zestawiając kolorystykę ugrową m.in. z niebieskimi i białymi elementami. [...] Pod ugrową warstwą pojawia się w śladowych ilościach czerwień pod zadaszaniem, na ozdobnym belkowaniu. Kolejną warstwą technologiczną, która wyodrębniono, jest farba liliowo-szara [Kłeczek 2020b, s. 33].

W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że nie można z całą pewnością stwierdzić, czy jest to osobna warstwa chronologiczna czy też stanowi część aranżacji z kolejną, określaną jako farba oranż. W latach siedemdziesiątych kolorystyka budynku utrzymana była już w tonacji biało-niebieskiej z jasnobrązowym belkowaniem.

Na poszczególnych elementach pojawia się kolor szary, który został zinterpretowany jako kolejna warstwa chronologiczna. Remonty wewnątrz budynku częściowo były wykonywane analogicznie do tych prowadzonych na elewacji. I tak, warstwa ugrowa pojawia się na deskowaniu oraz belkach. Możemy również rozróżnić warstwę liliowo-szarą i oranż. Jednak piąta warstwa chronologiczna nie pojawia się wewnątrz budynku, a przy szóstej pojawiają się pewne rozbieżności kolorystyczne. Z kolei ostatnia aranżacja wykonana została podobnie jak na zewnątrz, utrzymując deskowanie w kolorze białym, a belki czarnym [Kłeczek 2020b, s. 34].

„Oryginalna stolarka drzwiowa również utrzymana została w kolorystyce oliwkowozielonej. Następnie przemalowana na kolor biały i ugrowy oraz najprawdopodobniej niebieski. Kolejna aranżacja uwzględniła liliowo-szary odcień, a następnie biały i ostatecznie czarny” [Kłeczek 2020b, s. 35]. Podczas wszystkich remontów szpros w stolarce okiennej malowane były na biało, a jedynie różniły się między sobą odcieniami wyodrębnionych warstw. „Na zewnątrz budynku rozróżniono zasadniczo dwie warstwy, a wewnątrz trzy” [Kłeczek 2020b, s. 35]. Taka różnica mogła wynikać z dokładności przygotowywania podłoża pod kolejną aranżację lub z dużych zniszczeń wcześniejszych nawarstwień. „Sufit pomalowano najprawdopodobniej na kolor ugrowy, zaś ściany wewnątrz budynku na kolor jasnobrązowy. Kolorystyka detalu architektonicznego w postaci belek stropowych jest trudna do zidentyfikowania. Nie odnaleziono oliwkowo-zielonej warstwy” [Kłeczek 2020b, s. 35].

Zakres prac

Ze względu na zły stan zachowania budynku podjęto działania konserwatorsko-restauratorskie pod ścisłym nadzorem wojewódzkiego konserwatora, mające na celu zatrzymanie postępującej degradacji, naprawy uszkodzonych elementów oraz ujednolicenie estetyczne całości. Kompleksowa rewaloryzacja podzielo-

definitively black” [Kłeczek 2020b, p. 35]. The mullions in the windows were painted white in the course of all the renovations and only differed in the shades of the respective layers. “There are basically two layers differentiated outside the building, and three layers inside” [Kłeczek 2020b, p. 35]. Such differences could result from the level of thoroughness with which the base surface was prepared for the next composition or from extensive damage to previous layers. “The ceiling was most likely painted an ochre color, and the walls inside the building were light beige. The color of the architectural detail in the ceiling beams is difficult to determine. An olive green layer was not found.” [Kłeczek 2020b, p. 35].

The range of work

Owing to the poor condition of the building, conservation and restoration activities were undertaken under the strict supervision of a voivodeship conservator with a view to halting progressive degradation, repairing damaged elements and providing aesthetic unification of the whole. The comprehensive restoration was divided into distinct phases: vertical insulation of the foundations; horizontal insulation along with the replacement of floor layers; renovation of half-timbered walls and brick fill at ground level; renovation of the ceiling; renovation of the roof; renovation of window frames and doors; completing missing detail; full interior renovations which involved renovation of electrical, water and plumbing services. In terms of aesthetic conservation, the reconstruction of individual elements was begun keeping in mind the original color scheme.

After arrangements were agreed and finalized renovation began with the trimming and securing of existing tree roots and the tree roots that were penetrating the interior. Damaged elements of the brick foundations were repaired and vertical insulation was installed. Technical conservation of the half-timbered walls followed. This involved removing old paint coatings from the wood using an abrasive blasting method. After cleaning the layers, removing dirt and filling in the defects in the facade, the condition of the foundations and elements of the main post structure was checked. Rotten elements, substructure damaged by machinery and pieces of posts were replaced in keeping with the original cross-section (Fig. 6).

Preservation and protection for the building as a whole was ensured through preventive sealing, proofing against insects, fungi and through fire proofing. The approximately 1 m high brick fill was cleaned and a hydrophobic coating was applied.

An important feature of the entire venture was the replacement of rotten ceiling beams and the rotting paneling with new wooden beams with a cross-section of 18 × 24 cm made of C24 wood, also reinforcement of the loft hatch beam with bars for structural reinforcement of wooden structures (Fig. 7).

Ryc. 6. Budynek podczas prac, 2022; fot. Konior Przedsiębiorstwo Budowlane
 Fig. 6. The building whilst work in progress, 2022; photo by Konior Construction Company

na została na poszczególne etapy: wykonanie izolacji pionowej fundamentów oraz izolacji poziomej wraz z wymianą warstw posadzki, renowację ścian szachulcowych oraz wypełnienia z cegły na poziomie przyziemia, remont stropu, remont dachu, renowacje stolarki okiennej i drzwiowej, uzupełnienie brakującego detalu, pełny remont wnętrza obejmujący m.in. remont instalacji elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej. W zakresie konserwacji estetycznej przystąpiono do rekonstrukcji poszczególnych elementów z uwzględnieniem oryginalnej kolorystyki.

Po odpowiednim uzgodnieniu remont rozpoczęto od przycięcia i zabezpieczenia istniejących wokół oraz przebijających się do wnętrza korzeni drzew. Przyjęto naprawę uszkodzonych elementów ceglanych fundamentów, wykonano izolację pionową. Następnie przystąpiono do konserwacji technicznej ścian szachulcowych, polegającej na usunięciu starych powłok malarskich z drewna metodą strumieniowo-ścierną. Po oczyszczeniu z nawarstwień i brudu oraz uzupełnieniu ubytków elewacji sprawdzono stan zachowania podwaliny i elementów głównej konstrukcji słupów. Wymieniono na nowe o tym samym przekroju elementy zbutwiałe, uszkodzone mechanicznie podwaliny i fragmenty słupów (ryc. 6).

Całość zabezpieczono impregnacją profilaktyczną, impregnacją zwalczającą insekty, grzyby i ognioochronną. Wypełnienia z cegły do poziomu około 1 m oczyszczono oraz wykonano powłokę hydrofobową.

Ważnym elementem całego przedsięwzięcia stała się wymiana przegnitych belek stropowych oraz zbutwiałego deskowania na nowe belki drewniane o przekroju 18×24 cm z drewna C24 oraz wzmocnienie belki przy wylocie na poddasze za pomocą

Included in this work was replacement and the strengthening of longitudinally cracked beams and those showing traces of advanced biological corrosion. In order to reduce the loads being transferred to the ceiling beams, it was decided that a foundation be laid under each post, thereby distributing the load across three adjacent ceiling beams. The roof was renovated. This involved dismantling its covering, the sodden wood paneling and flashings. These damaged structural elements were replaced with ones that followed the same cross-sections. This involved a specification for the new roof post foundations measuring 14×16 cm in cross-section. The surface of the roof truss structure was cleaned and minor defects were filled. The pitch of the roof was boarded, as were the dormers, all of which were proofed with bio- and fire-retardant agents. Unfortunately, the original remaining ceramics were not reused owing to their poor state of repair. Following consultation flat roof tiles of a similar appearance were used, set out as in the original in a lacing pattern, along with ceramic ridge tiles. A rainwater drainage system was also introduced. Flashing and gutters were all made from aluminum and painted a graphite color. The renovation was finished by painting the building's facade in keeping with the adopted and agreed colors.

The repair of the wooden structure was a primary consideration in the pump room restoration process. This made it possible to restore the original load-bearing capacity of the elements and the full aesthetics of the building. The extent of damage and repair of individual wooden elements was itemized individually, but the following plan, in abridged form, was devised by Doctor Piotr Rapp [2015]:

prętów do strukturalnego wzmocnienia konstrukcji drewnianych (ryc. 7). Uwzględniono wymianę i wzmocnienie belek splekanych wzdłużnie oraz wykazujących ślady daleko posuniętej korozji biologicznej. W celu zmniejszenia obciążeń przekazywanych na belki stropowe założono wykonanie pod każdym słupem podwaliny rozkładającej obciążenie na trzy sąsiednie belki stropowe. Przeprowadzono remont dachu polegający na demontażu pokrycia dachowego, zawilgoconego deskowania oraz obróbek, a także wymieniono uszkodzone elementy konstrukcyjne na nowe o analogicznym przekroju z wyszczególnieniem nowych podwalin pod słupki dachu o przekroju 14 × 16 cm. Powierzchnię konstrukcji więźby oczyszczono, a drobne ubytki uzupełniono. Wykonano deskowanie połąci dachowej wraz z lukarnami oraz impregnację środkami bio- i ognioochronnymi. Niestety ze względu na zły stan techniczny zrezygnowano z użycia oryginalnej pozostałej ceramiki. Po uzgodnieniach zastosowano dachówkę karpiówkę o zbliżonym wyglądzie, układaną w koronkę, tak jak pierwotnie, wraz z gąsiorami ceramicznymi. Opracowano również system odprowadzania wód opadowych. Wykonano w kolorze grafitowym pełną obróbkę blacharską aluminiową wraz z orynnowaniem. Rewaloryzację zakończono malowaniem elewacji budynku zgodnie z przyjętą i uzgodnioną kolorystyką.

Głównym elementem przeprowadzonej rewaloryzacji pijalni stała się naprawa konstrukcji drewnianej. Umożliwiono w ten sposób przywrócenie pierwotnej nośności elementów oraz pełnej estetyki budynku. Stopień uszkodzenia i naprawy poszczególnych drewnianych elementów dobierano indywidualnie, jednak w skrócie przedstawiono następujący schemat sformułowany przez dr. hab. inż. Piotra Rappa [2015]:

1. Analiza statyczna danego wyodrębnionego fragmentu konstrukcji oraz jego zabezpieczenie gwarantujące stateczność i nośność danego fragmentu oraz całości konstrukcji.
2. Częściowy lub całkowity (w zależności od sytuacji) demontaż elementów w wyodrębnionym fragmencie konstrukcji i ocena stanu technicznego elementów, w szczególności zakresu destrukcji materiału.
3. Oczyszczenie, odgrzybienie i usunięcie zniszczonych partii materiału z elementów konstrukcyjnych.
4. Indywidualne dla każdego elementu określenie sposobu jego naprawy lub rekonstrukcji.
5. Naprawa elementów i uzupełnienie ubytków przez flekowanie, nakładanie mas drewnopodobnych oraz wymiany zniszczonych końcówek elementów belkowych.
6. Odtworzenie brakujących lub całkowicie zniszczonych elementów konstrukcji.
7. Prace impregnacyjne przeciw pleśniom, grzybom, owadom i ogniochronne.
8. Ponowny montaż elementów lub fragmentów konstrukcji.
9. Prace estetyzujące mające na celu przywrócenie wystroju elementów, fragmentów lub całego obiektu.

Ryc. 7. Wymiana belek stropowych, 2022; fot. Konior Przedsiębiorstwo Budowlane

Fig. 7. Replacing ceiling beams, 2022; photo by Konior Construction Company

1. Static analysis of a given isolated section of the structure and its protection, assuring stability and load-bearing capacity of the given section and the entire structure.
2. Partial or complete (depending on condition) disassembly of elements in a separate part of the structure and assessment of the technical condition of the elements, in particular the extent of damage to the material.
3. Cleaning, removing fungus and removing damaged parts of material from structural elements.
4. Individual determination of the method of repair or reconstruction for each element.
5. Repairing elements and filling in cracks by sealing, applying wood-like materials and replacing damaged beam ends.
6. Reconstruction of missing or completely destroyed structural elements.
7. Impregnation applications against molds, fungi, insects, and fire protection.
8. Reassembly of elements or sections of the structure.
9. Aesthetic works aimed at restoring the decor of specific elements, sections or the entire building.

The window frames underwent separate restoration processes. Owing to major deformation of the flat surfaces and permanent distortion, as well as the significant damage to the frames of the dormer windows, the windows on the front wall were dismantled with particular care and transported to a workshop for full renovation, preserving the original divisions and profiles. “The dismantled glass was cleaned and used to glaze the windows being restored. Any gaps were filled with colorless Cathedral glass and green Wissmach 309 Mystic glass” [Maliborski, p. 3]. The remaining windows were restored, the secondary mullions were removed and the green glazing was standardized. In keeping with the arrangements agreed with a representative from the Voivodeship Department for the Protection of Monuments, a decision was made to glaze the windows on the front and rear facades with colorless glass, and with green glass on the side facades.

Ryc. 8. Budynek Starej Pijalni, widok elewacji, 2023; fot. M. Krause-Świerczyńska

Fig. 8. The Old Pump Room, view of the front facade, 2023; photo by M. Krause-Świerczyńska

Odrębnym procesom renowacji poddano stolarkę okienną. Okna ściany frontowej ze względu na dużą deformację płaszczyzny i utrwalone odkształcenia, a także znaczące zniszczenie ram okiennych partii lukarn ze szczególną ostrożnością zdemontowano i przewieziono do pracowni celem przeprowadzenia pełnej renowacji, zachowując oryginalne podziały i profile. „Zdemontowane szkło oczyszczono i użyto do szklenia okien poddanych renowacji. Braki uzupełniono szkłem Cathedral bezbarwnym oraz szkłem Wissmach 309 Mystic kolor zielony” [Maliborski, s. 3]. Pozostałe okna poddano renowacji, usunięto wtórne szprosy oraz ujednolicono szklenie w kolorze zielonym. Zgodnie z ustaleniami z przedstawicielem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków podjęto decyzję o szkleniu okien na frontowej i tylnej elewacji szkłem bezbarwnym, natomiast na elewacjach bocznych – zielonym.

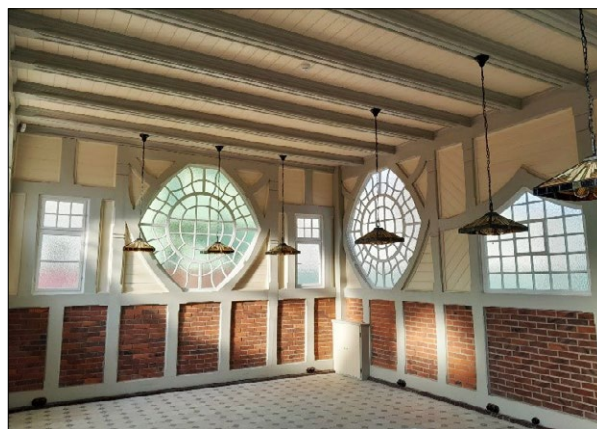
Bazując na wcześniejszych założeniach i programach konserwatorskich i dążąc do przywrócenia oryginalnego charakteru budynku, zrekonstruowano dekoracyjne deskowanie partii przyziemia oraz niemiecki napis MARIA QUELLE, niegdyś znajdujący się nad wejściem do budynku. W źródłach archiwalnych wspomniano o bogatych zdobieniach w formie inkrustacji z masy perłowej wykonanych na deskach budynku, co

Founded on previous terms of reference and conservation programs and striving to restore the original character of the building, the decorative paneling on the ground floor and the German inscription MARIA QUELLE, once located above the entrance to the building, were reconstructed. Archival sources record sumptuous decorations in the form of mother-of-pearl inlays made on the building's paneling, and this is visible in archival photos. Owing to the poor quality of photographic documentation, similar decoration with openwork cutting of the ground floor panels was proposed.

In addition to the total reworking of the color scheme, the interior renovation work took into account the poor technical condition of the existing floor layers and the absence of heating in the building. All floor layers were to be replaced, with thermal and moisture insulation being taken into consideration. As previously there was no heating, an electric heating mat was installed inside the screed layer ensuring a temperature of over 5°C during cold spells at times when the building would be unused between autumn and spring. In keeping with the original rich décor of the pump room, to obtain a pleasing aesthetic effect, the former floor panels were replaced with a fittingly selected ceramic floor in the shape of a honeycomb. Furthermore, there

uwidoczniło na zdjęciach archiwalnych. Ze względu na złą jakość dokumentacji fotograficznej zaproponowano zbliżoną dekorację z ażurowym cięciem desek przyziemia.

W pracach renowacyjnych wnętrza uwzględniono, oprócz pełnej kolorystyki, zły stan techniczny warstw istniejącej posadzki oraz brak ogrzewania w obiekcie. Przyjęto wymianę wszystkich warstw posadzki z uwzględnieniem izolacji termicznej i przeciwwilgociowej oraz z racji wcześniejszego braku ogrzewania zastosowano matę grzewczą (zasilaną prądem elektrycznym) w warstwie wylewki, co zapewni temperaturę powyżej 5°C w okresie niższych temperatur, kiedy budynek od jesieni do wiosny nie będzie użytkowany. W celu uzyskania zadowalającego efektu estetycznego, biorąc pod uwagę pierwotny bogaty wystrój pijalni, istniejące wcześniej panele podłogowe zastąpiono odpowiednio dobraną posadzką ceramiczną w kształcie plastra miodu. Dodatkowo wykonano pełny remont instalacji elektrycznych i wodno-kanalizacyjnych. Całość prac, nadzorowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach z siedzibą w Bielsku-Białej, zakończono w lutym 2023 roku. Widok budynku Starej Pijalni wraz z wnętrzem po zakończeniu prac przedstawiony jest na ryc. 8 i 9. Po remoncie obiekt z powodzeniem będzie ponownie pełnił funkcję pijalni wód.

Ryc. 9. Budynek Starej Pijalni, wnętrze, 2023; fot. M. Krause-Świerczyńska

Fig. 9. The Old Pump Room, interior, 2023; photo by M. Krause-Świerczyńska

was a complete renovation of the electrical, water and plumbing systems. All works, overseen by the Voivodeship Conservator of Monuments in Katowice based in Bielsko-Biala, were completed in February 2023. The renovated Old Pump Room, along with its interior, can be seen in Figs. 8 and 9.

Following renovation the building will be functioning properly as a pump room once more.

Bibliografia / References

Opracowania / Secondary sources

- [b.a.], *Uzdrowiska polskie. Przewodnik po uzdrowiskach zrzeszonych w Związku Uzdrowisk Polskich*, Warszawa 1932.
- Furczyk Grzegorz, *Goczałkowice-Zdrój na pocztówkach, pamiątkach, zdjęciach*, red. Ryszard Hess, Goczałkowice 2006.
- Gebrueder Boehm, *Das Jod-Bromhaltiges Solbad, Goczałkowicz bei Pless O.-S. in seiner Bedeutung als Kurort*, Kattowitz 1910.
- Gebrueder Boehm, *Das Jod-Brom-Radiumhaltige Solbad, Gottschalkowitz bei Pless O.-S. in seiner Bedeutung als Kurort*, Kattowitz 1910.
- Korzeniowska Wiesława, *Goczałkowice Zdrój – monografia historyczna*, Opole 1996.
- Korzeniowska Wiesława, *Kurorty górnośląskie dawniej i dziś*, Opole 1992.
- Rapp Piotr, *Metodyka i przykłady rewaloryzacji konstrukcji drewnianych w obiektach zabytkowych*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2015, nr 43, s. 92–108.
- Stade Franz, *Die Holzkonstruktion*, Leipzig 1904, reprint 1989.
- Terlikowski Wojciech, *Problemy i zagadnienia techniczne w diagnostyce, konserwacji i renowacji konstrukcji zabytkowych obiektów drewnianych ze szczególnym uwzględ-*

nieniem drewnianych obiektów zabytkowych w Polsce, Sustainability Special Issue „Sustainable Building Design, Technological Innovation and Green Project Management”, Warszawa 2022.

Dokumentacja / Documentation

- Kłeczek Izabela, Program Prac Badawczo-Konserwatorskich, luty 2020.
- Kłeczek Izabela, Sprawozdanie z konserwatorskich prac badawczych dotyczących budynku dawnej pijalni zlokalizowanej na terenie Uzdrowiska w Goczałkowicach-Zdrój, Kraków, wrzesień 2020.
- KONIOR Przedsiębiorstwo Budowlane Sp. z o.o., Dokumentacja powykonawcza, luty 2023.
- Krause Magdalena, Kłeczek Izabela, Projekt budowlany remontu budynku Starej Pijalni na terenie Uzdrowiska Goczałkowice-Zdrój Sp. z o.o., marzec 2020.
- Maliborski Ciesielstwo – Handel drewnem Henryk Maliborski, zakres prac, luty 2023.
- Państwowa Służba Ochrony Zabytków, Oddział Wojewódzki w Katowicach, Decyzja w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków „A”, Katowice, 7 maja 1992.
- Stekra sp. z o.o., Ekspertyza techniczna budynku „Stara Pijalnia” zlokalizowana na terenie Uzdrowiska Goczałkowice-Zdrój sp. z o.o., Mikołów 2019.

Wilczek Wojciech, Dzidek Piotr, Firma Inżynierska Staryk, Projekt budowlany remontu budynku Starej Pijalni zlokalizowanej na terenie Uzdrawiska Goczałkowice-Zdrój sp. z o.o., Katowice, marzec 2020.

Akty prawne / Legal acts

Ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2020, poz. 282 z późn.zm

Uchwała nr XXVI/164/2012 Rady Gminy Goczałkowice-Zdrój z dnia 20 XII 2012 r. w sprawie uchwalenia Statutu Uzdrawiska Goczałkowice-Zdrój.

Źródła elektroniczne / Electronic sources

<http://www.info.goczalkowiczdroj.pl/warto-zobaczyc/zabytki/> (dostęp: 5 II 2020).

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest budynek Starej Pijalni w Goczałkowicach-Zdroju zlokalizowany na terenie Uzdrawiska Goczałkowice-Zdrój. Ta perełka w stylu architektury parkowej wzniesiona w 1862 roku należy do pierwszych i najstarszych zachowanych obiektów zabytkowego założenia uzdrawiska. Wcześniej była zwana Halą Picia Solanki i Maria Quelle – od nazwy leczniczego źródła. Artykuł przedstawia historię, stan techniczny obiektu oraz opis pełnej rewaloryzacji budynku wraz z jego ponownym wyeksponowaniem.

Prace projektowe zostały przeprowadzone w 2020 roku, a prace remontowo-konserwatorskie na przełomie 2022–2023 roku i objęły kompleksową rewaloryzację, w których skład wchodziły m.in. remont więźby dachowej, stropu, renowacja ścian szachulcowych budynku oraz przywrócenie dawnej kolorystyki.

W artykule podjęto szczególnie ważne aspekty praktycznych działań konserwatorskich na przykładzie historycznego i unikatowego obiektu zabudowy uzdrawiskowej o konstrukcji szachulcowej.

Abstract

This paper focuses on the Old Pump Room building in Goczałkowice-Zdrój, located within the Goczałkowice-Zdrój health resort. This gem of the park architectural style, built in 1862, is one of the first constructed and oldest surviving buildings in the historical health resort. It was formerly known as the Saltwater Drinking Room and Maria Quelle—after the name of the medicinal spring. The article presents the history, state of repair of the building and a description of the complete renovation and restoration of the building and its re-opening to the public.

Design work was undertaken in 2020, and renovation and conservation works were carried out in 2022 and 2023. This involved comprehensive restoration, including renovation of the roof truss and ceiling, renovation of the building's half-timbered walls and restoration of the former color scheme.

The article discusses singularly important aspects of practical conservation using by way of example an historical and unique half-timbered spa building.